

Omonov Bahodir Nurillayevich

Shahrisabz davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar kafedrası mudiri

Falsafa fanlari doktori (DSc), professor

E-mail: bahodiron@mail.ru

Negmatov Hasan Ilxom o'g'li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti magistranti

E-mail: negmatov1998@mail.ru

UDK: 091.122.129.76

EKOLOGIK TARBIYANING SHAXS MA'NAVIY KAMOLOTIGA

TA'SIRI

Annotatsiya. Mazkur maqolada ekologik tarbiyaning shaxs ma'naviy kamolotiga ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda ekologik tarbiya shaxsda tabiatga nisbatan mas'uliyatli munosabat, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantiruvchi muhim ijtimoiy-pedagogik omil sifatida asoslab beriladi. Ekologik tarbiyaning shaxs dunyoqarashi, axloqiy qarashlari hamda fuqarolik pozitsiyasiga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, ekologik tarbiyani uzluksiz ta'lim jarayonida amalga oshirish va uni ma'naviy tarbiya bilan integratsiyalash zarurati asoslanadi. Maqola xulosalarida ekologik tarbiyani rivojlantirish shaxs ma'naviy kamolotini ta'minlashning muhim sharti ekanligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: ekologik tarbiya, ma'naviy kamolot, ekologik ong, axloqiy qadriyatlar, shaxs tarbiyasi, ijtimoiy mas'uliyat, barqaror rivojlanish.

Омонов Баходир Нуриллаевич

Шахрисабзский государственный педагогический институт, заведующий

кафедрой социальных наук, доктор философских наук (DSc), профессор

E-mail: bahodiron@mail.ru

Негматов Хасан Илхомович

Магистрант Шахрисабзского государственного педагогического института

E-mail: negmatov1998@mail.ru

ВЛИЯНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ДУХОВНОЕ РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ

Аннотация. В данной статье представлен научно-теоретический анализ влияния экологического образования на духовное развитие человека. Исследование подтверждает, что экологическое образование является важным социально-педагогическим фактором, формирующим у человека ответственное отношение к природе, моральные ценности и социальную ответственность. В статье подчеркивается влияние экологического образования на мировоззрение человека, его моральные принципы и гражданскую позицию. Это также обосновывает необходимость внедрения экологического образования в процесс непрерывного образования и его интеграции с духовным воспитанием. В выводах статьи подчеркивается, что развитие экологического образования является важным условием обеспечения духовного развития личности.

Ключевые слова: экологическое образование, духовная зрелость, экологическое сознание, моральные ценности, личностное воспитание, социальная ответственность, устойчивое развитие.

Omonov Bakhodir Nurillayevich

Shahrisabz State Pedagogical Institute, Head of the Department of Social Sciences

Doctor of Philosophy (DSc), Professor

E-mail: bahodiron@mail.ru

Negmatov Khasan Ilhom o'g'li

Master's student of Shakhrisabz State Pedagogical Institute

E-mail: negmatov1998@mail.ru

THE IMPACT OF ENVIRONMENTAL EDUCATION ON THE SPIRITUAL DEVELOPMENT OF THE PERSON

Abstract. This article provides a scientific and theoretical analysis of the impact of environmental education on the spiritual development of a person. The study substantiates environmental education as an important socio-pedagogical factor that forms a responsible attitude towards nature, moral values, and social

responsibility in an individual. The impact of environmental education on a person's worldview, moral views, and civic position is highlighted. It also justifies the need to implement environmental education in the process of continuous education and integrate it with spiritual education. The conclusions of the article emphasize that the development of environmental education is an important condition for ensuring the spiritual development of the individual.

Keywords: ecological education, spiritual maturity, ecological awareness, moral values, personal education, social responsibility, sustainable development.

Kirish.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti sharoitida ekologik muammolarning kuchayib borishi insonning tabiatga bo'lgan munosabatini qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda. Atrof-muhitning ifloslanishi, tabiiy resurslarning kamayishi va ekologik muvozanatning buzilishi nafaqat iqtisodiy yoki texnologik, balki ma'naviy-axloqiy muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Shu sababli ekologik masalalarni hal etishda shaxsning ma'naviy kamoloti, ekologik ong va mas'uliyatli xulq-atvorini shakllantirish ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Ekologik tarbiya shaxsning ma'naviy kamolotini ta'minlovchi muhim tarbiyaviy jarayon bo'lib, unda tabiatga hurmat, tejamkorlik, mas'uliyat va ijtimoiy faollik kabi fazilatlar shakllanadi. Ekologik tarbiya orqali shaxs tabiatni faqat moddiy resurs sifatida emas, balki jamiyat va inson hayotining ajralmas qismi sifatida idrok etadi. Shu nuqtayi nazardan ekologik tarbiya shaxs ma'naviy kamolotining muhim tarkibiy qismi sifatida ilmiy asosda tahlil qilinishi dolzarb hisoblanadi. Mazkur maqolada ekologik tarbiyaning shaxs ma'naviy kamolotiga ta'siri va uni takomillashtirish masalalari yoritiladi.

Adabiyotlar tahlili.

Ekologik tarbiya va shaxs ma'naviy kamoloti o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik masalasi zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda muhim ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida keng yoritilgan. Xorijiy ilmiy adabiyotlarda ekologik tarbiya shaxsning ekologik ongini shakllantirish bilan bir qatorda, uning axloqiy qarashlari, ijtimoiy mas'uliyati va fuqarolik pozitsiyasini rivojlantiruvchi uzluksiz tarbiyaviy jarayon

sifatida talqin etiladi. Jumladan, J. Palmer “Environmental Education in the 21st Century” asarida ekologik tarbiyani shaxsda tabiatga ongli munosabat va mas’uliyatli xulq-atvorni shakllantiruvchi kompleks pedagogik jarayon sifatida asoslab, uning ma’naviy-axloqiy mazmunini alohida ta’kidlaydi [4]. Muallif ekologik tarbiyani faqat ekologik bilimlar majmui emas, balki shaxsning qadriyatlar tizimi va hayotiy pozitsiyasini belgilovchi omil sifatida baholaydi.

Mazkur yondashuvni rivojlantirgan holda, D.W. Orr “Earth in Mind” asarida ekologik tarbiyani shaxs ma’naviy kamoloti va fuqarolik mas’uliyatini shakllantirishning muhim sharti sifatida ko‘rib, ekologik ta’limni faqat axborot berishga yo‘naltirilgan jarayon sifatida emas, balki axloqiy ong, ijtimoiy mas’uliyat va barqaror ekologik xulq-atvorni rivojlantirishga xizmat qiluvchi tarbiyaviy tizim sifatida talqin etadi [3]. Orrning fikricha, ekologik muammolarning chuqurlashuvi insonning ma’naviy mas’uliyati bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, ekologik tarbiya aynan shu mas’uliyatni shakllantirishga qaratilishi lozim.

J. Fien esa “Education for the Environment” asarida ekologik tarbiyani shaxsning axloqiy qarashlari va ijtimoiy xulq-atvorini shakllantiruvchi muhim pedagogik omil sifatida baholab, ekologik inqiroz sharoitida tarbiyaviy komponentni kuchaytirish zarurligini asoslaydi [2]. Muallif ekologik tarbiya orqali shaxsda tabiatga hurmat, tejamkorlik, ijtimoiy faollik va mas’uliyat kabi fazilatlar rivojlanishini ta’kidlaydi. D. Tilbury esa ekologik tarbiyani barqaror rivojlanish g‘oyasi bilan uzviy bog‘liq holda ko‘rib, unda shaxsning axloqiy tanlovi va faol fuqarolik pozitsiyasi hal qiluvchi ahamiyat kasb etishini ko‘rsatadi [6]. Ushbu yondashuvlar ekologik tarbiyaning fanlararo xarakteri hamda ta’lim-tarbiya jarayonlari bilan integratsiyalashuvi shaxs ma’naviy kamolotini ta’minlashning muhim sharti ekanligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Ekologik tarbiya va ekologik madaniyat masalalari jamiyat va tabiat o‘rtasidagi munosabatlarni uyg‘unlashtirish nuqtayi nazaridan R.A. Gakaev va M.J. Chataeva tadqiqotlarida ham keng yoritilgan. Mualliflar ekologik ta’lim va ekologik madaniyatni jamiyat–tabiat munosabatlarini muvozanatlashtirishning

ustuvor yoʻnalishi sifatida baholab, ekologik tarbiyaning shaxs maʼnaviy kamoloti va ijtimoiy masʼuliyatini shakllantirishdagi ahamiyatini alohida taʼkidlaydilar [7]. Ushbu yondashuv ekologik tarbiyaning ijtimoiy-madaniy mazmunini yanada chuqurlashtiradi.

Milliy ilmiy adabiyotlarda ekologik tarbiya masalalari koʻproq maʼnaviy-axloqiy tarbiya va milliy qadriyatlar bilan uzviy bogʻliq holda oʻrganilgan. P.S. Sultonov ekologik tarbiyaning yosh avlodga tabiatga hurmat, ekologik intizom va ijtimoiy masʼuliyatni shakllantirishdagi ahamiyatini asoslab beradi [5]. S.S. Buriyev, D.A.Mahkamova va V.X.Sherimbetovlar esa ekologik tarbiyani shaxs maʼnaviy kamolotining muhim tarkibiy qismi sifatida baholab, uning taʼlim jarayonidagi tarbiyaviy imkoniyatlarini yoritadilar [1].

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot ekologik tarbiyaning shaxs maʼnaviy kamolotiga taʼsirini ilmiy asosda oʻrganishga qaratilgan boʻlib, unda ijtimoiy-gumanitar fanlarga xos umumilmiy va maxsus tadqiqot metodlaridan kompleks tarzda foydalanildi. Tadqiqotning nazariy-metodologik asosi sifatida shaxs kamoloti, ekologik ong va maʼnaviy tarbiya oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlikni yorituvchi ilmiy yondashuvlar tanlandi. Tadqiqot jarayonida ekologik tarbiyaning shaxs dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va ijtimoiy masʼuliyatiga taʼsir mexanizmlarini aniqlash maqsadida tahlil va sintez metodlari qoʻllanildi.

Shuningdek, induksiya va deduksiya metodlari yordamida ekologik tarbiya jarayonlari va shaxs maʼnaviy kamoloti oʻrtasidagi umumiy qonuniyatlar aniqlashtirildi. Tizimli yondashuv asosida ekologik tarbiya shaxs tarbiyasining uzviy tarkibiy qismi sifatida qaralib, uning taʼlim-tarbiya tizimidagi oʻrni va ahamiyati baholandi. Tadqiqot davomida taqqoslash va umumlashtirish metodlari orqali xorijiy va milliy ilmiy yondashuvlar qiyosiy tahlil qilindi. Normativ-huquqiy hujjatlar hamda ilmiy adabiyotlar kontent tahlili asosida oʻrganilib, olingan natijalar mantiqiy xulosalash va ilmiy tavsiyalar ishlab chiqish orqali asoslandi.

Tahlillar va natijalar.

O'tkazilgan nazariy va qiyosiy tahlillar ekologik tarbiyaning shaxs ma'naviy kamolotiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ekologik tarbiya shaxsda tabiatga nisbatan ongli munosabat, axloqiy mas'uliyat va ijtimoiy faollikni shakllantirish orqali uning ma'naviy rivojlanishiga xizmat qiladi. Ekologik tarbiya jarayonida shaxsning ekologik bilimlari ma'naviy qadriyatlar bilan uyg'unlashgan holda rivojlangan taqdirda, barqaror ekologik xulq-atvor shakllanishi aniqlanadi. Aksincha, ekologik tarbiyaning faqat axborot berishga yo'naltirilishi shaxsda ekologik muammolarga nisbatan formal munosabatning yuzaga kelishiga olib kelishi mumkin [2].

Tahlillar ekologik tarbiyani uzluksiz ta'lim tizimi doirasida amalga oshirish hamda fanlararo yondashuvni kuchaytirish uning samaradorligini oshirishini ko'rsatdi. Jahon tajribasi bilan qiyosiy tahlil natijalariga ko'ra, amaliy faoliyatga asoslangan, jamoatchilik ishtirokini nazarda tutuvchi va ijtimoiy hamkorlikka yo'naltirilgan ekologik tarbiya shakllari shaxs ma'naviy kamolotini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. Olingan natijalar ekologik tarbiyani shaxs axloqiy qadriyatlari, ijtimoiy mas'uliyati va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning muhim omili sifatida baholash imkonini beradi hamda mazkur yo'nalishdagi ilmiy va amaliy faoliyatni yanada rivojlantirish zarurligini asoslaydi.

Tadqiqot natijalari ekologik tarbiyaning shaxs ma'naviy kamolotini shakllantirishda muhim ijtimoiy-pedagogik omil ekanligini ilmiy jihatdan tasdiqladi. O'tkazilgan tahlillar ekologik tarbiya shaxsda tabiatga ongli va mas'uliyatli munosabatni, axloqiy qadriyatlar hamda ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish orqali uning ma'naviy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Ekologik tarbiya jarayonida ekologik bilimlar ma'naviy-axloqiy tarbiya bilan uyg'unlashgan taqdirda, shaxsda barqaror ekologik xulq-atvor va mas'uliyatli fuqarolik pozitsiyasi shakllanishi aniqlandi [3].

Shuningdek, tadqiqot ekologik tarbiyani uzluksiz ta'lim tizimi doirasida, fanlararo yondashuv asosida va amaliy faoliyat bilan bog'liq holda tashkil etish uning samaradorligini oshirishini ko'rsatdi. Jahon tajribasi tahlili ekologik tarbiyada jamoatchilik ishtiroki, ijtimoiy hamkorlik va innovatsion pedagogik

yondashuvlar muhim ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. Shu bois ekologik tarbiyani takomillashtirish jarayonida uning ma'naviy-axloqiy jihatlarini kuchaytirish, ta'lim-tarbiya jarayonining barcha bosqichlarida ekologik qadriyatlarni tizimli singdirish hamda jamiyatning turli ijtimoiy institutlari o'rtasida hamkorlikni mustahkamlash zarur [4].

Aytish lozimki, ekologik tarbiya shaxsning ma'naviy kamolotini shakllantirishda falsafiy nuqtai nazardan katta ahamiyatga ega. Inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlik falsafiy ongni rivojlantiradi, shaxsni o'z hayoti va atrof-muhit bilan bog'liq mas'uliyatni chuqur anglashga undaydi. Tabiatni asrash, resurslarni oqilona ishlatish va ekologik muammolarga e'tibor berish orqali inson axloqiy qadriyatlarni mustahkamlaydi, mas'uliyat va fidoyilik kabi fazilatlarni rivojlantiradi.

Falsafiy nuqtai nazardan ekologik tarbiya shaxsni atrof-muhit bilan uyg'un yashashga o'rgatadi, bu esa uning ma'naviy dunyosini boyitadi. Tabiatni qadrlash, uning go'zalligini va boyliklarini anglash shaxsda estetik va axloqiy didni shakllantiradi. Shu bilan birga, ekologik ong jamiyatdagi ijtimoiy mas'uliyatni mustahkamlaydi: shaxs boshqalar va kelajak avlod hayoti haqida o'ylashga, tabiiy resurslarni himoya qilishga, hamkorlik va hamjihatlik ruhini rivojlantirishga undaydi. Demak, ekologik tarbiya shaxsning ma'naviy va axloqiy kamolotini mustahkamlashda muhim vosita hisoblanadi. Bu nafaqat shaxsning ichki dunyosini rivojlantiradi, balki uning jamiyatdagi faol ishtirokini rag'batlantiradi va insoniyatning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shadi [6].

Xulosa.

Umuman olganda, ekologik tarbiyani rivojlantirish shaxs ma'naviy kamolotini ta'minlash, jamiyatda ekologik madaniyatni yuksaltirish va barqaror taraqqiyotga erishishning muhim sharti sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur yo'nalishdagi ilmiy izlanishlar va amaliy chora-tadbirlar ekologik muammolarni hal etishda shaxsning ma'naviy mas'uliyatiga tayangan yondashuvning ustuvorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Buriyev S.S., Mahkamova D.A., Sherimbetov V.X. Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi: O'quv qo'llanma. – Toshkent: «Noshir» nashriyoti, 2019. – 172 b.
2. Fien J. Education for the Environment: Critical Curriculum Theorizing and Environmental Education. - Geelong: Deakin University Press, 1993. – 84 p.
3. Orr D.W. Earth in Mind: On Education, Environment, and the Human Prospect. – Washington: Island Press, 1994. – 128 p.
4. Palmer J.A. Environmental Education in the 21st Century: Theory, Practice, Progress and Promise. – London: Routledge, 1998. – 232 p.
5. Sultonov P.S. Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish asoslari: Darslik. – Toshkent: «Musiq» nashriyoti, 2007. – 336 b.
6. Tilbury D. Environmental education for sustainability // Journal of Environmental Education. – 1995. - Vol. 27, No. 2. – Pp. 23-30.
7. Гакаев Р.А., Чатаева М.Ж. Экологическое образование и культура как приоритетное направление гармонизации отношений общества и природы // Теория и практика образования в современном мире: материалы VII Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, июль 2015 г.). – Санкт-Петербург : Свое издательство, 2015. - С. 178-181.
8. Моисеев Н.Н. Человек и ноосфера. – Москва: Молодая гвардия, 1990. – 292 с.